

שם המפורש במקרא ובהלכה

מאת: אשר בן-ציון בוכמן

במשנה (יומא סו.) מצינו סדר וידוי של כהן גדול ביוה"כ: "בא לו אצל שעיר המשתלח וסומך וכו' ומתודה... אנא השם... אנא בשם... לפני ה' תטהרו והכהנים והעם... כשהיו שומעים שם המפורש שהוא יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.¹ והרמב"ם מוסיף "ובשלת הוידוים היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכין ואומר להם תטהרו"² (הל' עבודת יוה"כ ב:ו-ז). ובמהזור הסדר יותר מבורר ומשם משמע שהיו נופלים על פניהם רק בהזכרת שם האחרון ("לפני ה'") והיה אומרו כה"ג בזמן שהיו העם נופלים על פניהם ואומרים ברוך שם וכו' דהיינו "לגמור את השם כנגד המברכין". והקשה השפת אמת (יומא שם) דממנהגנו לכרוע פעם א' בסוף הפסוק לפני ה' תטהרו משמע דלא היו נופלים אלא בשם האחרון ויש לתמוה שהרי מפורש בש"ס (יומא לט:) וברמב"ם דעשרה פעמים היו מזכירים השם ככתבו ומה הטעם דדוקא כאן היו נופלים אי הזכרת השם הוא הגורם. ותירץ (בתירוץ הראשון) דאפשר דהוידוי היה אומר בקול נמוך ודוקא בהזכרה זו מהפסוק היה מגביה קולו. ואף דלשון הש"ס היא "וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו ביריחו" (יומא כ:), ומטעם זה הוא בעצמו דחה תירוץ זה, עיין בפירוש הר"ה שכתב "וכבר אמר אנא השם בקול נמוך ואח"כ הרים קולו ונשמע קולו ביריחו" (ר"ה יומא לט:), ומשמע כדברי השפ"א. ואף השואל בשו"ת אבקת רוכל (סי' כז, השאלה השלישית) הקשה קושיא זו והביא מי שתירץ שרק בשם האחרון אמרו שם המפורש ככתבו, אבל בשמות האחרים לא היה אומרו ככתבו אלא "בפירושם", דהיינו בניקוד אחר על פי דברי קבלה (וכבר נחלק השואל שם על תירוץ זה).³ ובכל זאת צריך עיון למה דוקא בהזכרת השם ההוא מגביה הכהן קולו או משתמש בשם המפורש? ולפרש ענין זה נעמוד על המטרה של הזכרת שם המפורש בהלכה וגם במקרא.

¹ לפי הגר"א והירושלמי אין לגרוס והכהנים והעם וכו'.

² עי' מקו"צ במהדו' פרנקל.

³ כעין זה בתוס' יו"ט על פי דברי הרמ"ק דשאני ניקוד השם בברכת כהנים מהניקוד שאומר כה"ג ביוה"כ. ועי' בדברי מו"ר הגריד"ס זצ"ל בקונטרס עבודת יוה"כ (דף לז). (שתירץ באופנים שונים).

אשר בן-ציון בוכמן מחבר הספרים "ויפגע במקום" (תרגום, תשס"ד—אנגלית) ו"אין מפטירין" (תרגום, תשס"ה—אנגלית). הוא העורך הראשי של חקירה.

השם המפורש

כתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ו ה"א-ב): "כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהן הקב"ה לוקה מן התורה שהרי הוא אומר בע"ז ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, לא תעשון כן לה' אלקיכם. ושבעה שמות הן, השם הנכתב י-ק-ו-ק והוא השם המפורש או הנכתב א-ד-נ-י וא-ל-ו-ה ואלקים ואה-יה-ו-ש-די וצב-אות. כל המוחק אפילו אות אחת משבעה שמות אלו לוקה."⁴ ואע"פ שמשמע שיש כאן שמונה שמות, מבאר הכס"מ דהשם א-ד-נ-י והשם י-ק-ו-ק הם שם אחד אלא דהיא נכתב בי-ק ונקרא בא-ד. זו היא ההלכה של הגמרא (קדושין עא.) "רבי אבינא רמי, כתיב זה שמי וכתיב זה זכרי (שמות ג), אמר הקב"ה לא כשאני נכתב אני נקרא. נכתב אני בי-ק ונקרא בא-ד." וביאר הגריד"ס זצ"ל⁵ דיש לפרש מאמר זה בשני אופנים: א) דתחת שם הוי"ה צריכים אנו לקרא שם אחר של אדנ"י, דלקריאת שם הוי"ה יש תחליף בקריאת שם אדנ"י; ב) דשם המפורש יש לה דרך קריאה ודרך כתיבה משונים זו מזו, ובקריאת שם אדנ"י אנו קוראים אותו שם המפורש בדרך אחרת, וזו היא שיטת הרמב"ם. ואזיל הרמב"ם לשיטתו (הל' ע"ז ב:ז)⁶ "אין המגדף חייב סקילה עד שיפרש את השם המיוחד של ארבע אותיות שהוא א-ד-נ-י ויברך אותו בשם מן השמות שאינם נמחקים שנאמר ונוקב שם ה'. על השם המיוחד חייב סקילה ועל שאר הכינויים באזהרה. ויש מי שפרש שאינו חייב אלא על השם י-ק-ו-ק, ואני אומר שעל שניהם הוא נסקל." ופירש הגרי"ז (בספרו על הרמב"ם שם) דחידושו של הרמב"ם הוא בזה, דשם אדנ"י הוא שם אדנות בפני עצמו, והיה אפשר לומר דרק במקום שמשמטמטין בו במקום השם המפורש, כמו בברכת כהנים ובקריאה, יש לו חלות שם המפורש, וחידוש הרמב"ם "דכיון דהויא מיהא קריאה גם לענין שם המיוחד, על כן גם במגדף הוי זה בכלל מפרש את השם וחייב." אבל הסברו של הגרי"ז קשה קצת מדברי הרמב"ם משמע שפשוט יותר דעל שם אדנ"י הוא חייב אלא שהרמב"ם סובר שגם על שם הוי"ה חייב. ולפי מה שכתב הגריד"ס זצ"ל דשם אדנ"י הוא עיקר השם לגבי קריאה, ניחא, דלפיכך פשוט הוא דבנוקב שם הקריאה של השם המפורש חייב, והחידוש שהסכים לו הרמב"ם הוא שנוקב שייך לשני דרכי הזכרת השם.

מכל מקום לגבי ברכת כהנים כתב רבינו הרמב"ם (הלכות נשיאת כפים יד:א) דשם הוי"ה "הוא השם המפורש האמור בכל מקום. ובמדינה אומרים אותו בכינויו והוא באדנ"י", דעצם השם הוא ככתבו, ודרך הקריאה הוא ה"כינוי" שמשמשים בו בדיבור – ומזה משמע דאדנ"י הוא שם בפני עצמו. אלא שבמו"נ (ח"א פרק סא-סב) ביאר ששם אדנ"י הוא ההסבר הכי קרוב לשם הוי"ה, והוא שם אדנות כמו אדון שלי אלא בקמץ להורות שהוא אדון על כל העולם, לא רק שלי. ואף השמות של י"ב ומ"ב אותיות אינם

⁴ כך היא גירסת כתי"ת וכת"י אוקספורד וכתב הכס"מ שהיא הנוסחא האמיתית.

⁵ שיעורים לזכר אבא מרי, ח"ב עמ' קעה.

⁶ והביאו הגריד"ס זצ"ל שם.

ממש שמות אלא ביאורים מכמה מילים שתכליתם לפרש את עצם שמו וזהותו של הקב"ה. אבל שמו העצם של הקב"ה הוא שם הוי"ה. שם אדנ"י היא דרך קריאתו של הוי"ה משום שהיא המשמעות הכי קרובה למשמעותו האמיתי של השם המפורש – אבל אינו שם אחרת אלא המלה המובנת לבני אדם שמשמעו הכי קרוב להוי"ה.

השם אדנ"י

ועי' ברש"י על הפסוק "אדנ"י הוי"ה אתה החלות" (דברים ג:כד) שפירש רש"י "רחום הדין", ודבריו הם על פי הספרי⁷, דשם הוי"ה הוא מדת רחמים, ואלקים⁸ הוא מדת הדין. והקשה הרמב"ן דשם אדנ"י, שהוא הנכתב, הוא שם של אדנות ומרמז למדת הדין, ואיך שייך לפרשו לפי קריאתו כמו שפירשו רש"י דהשם הראשון הוא מדת רחמים והשני מדת הדין.⁹ והרמב"ן פירש וז"ל, לשון ספרי (ואתחנן כד) כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' א-ל רחום וחנון, אלקים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם, והכוונה לפרש כי השם השני בכאן הוא מדת הרחמים והוא השם המיוחד, ושאר השמות כולן מדת הדין כמו אלקים שהוא שם גם לדיינים וכל שכן אל"ף דל"ת שהוא לשון אדונים, עכ"ל. הרי לפי הרמב"ן השם אדנ"י הוא יוצא להבנה אחרת לגמרי משם הוי"ה, וזה קרוב יותר לשיטת הגר"ז דשם אדנות הוא שם בפני עצמו. אבל עי' בהסברו של הרא"ם בדברי רש"י והבנתו בספרי דשם הוי"ה כשהוא נקרא בשם אלקים יש בו מדת הדין ומדת רחמים, ולפיכך פירש הספרי דוקא כאן טעם שם אלקים ושם הוי"ה. הרי לפי שיטת רש"י אין צורך לומר דשם אדנות יש לו משמעות אחרת משם הוי"ה. ומוסיף הרא"ם "אבל שם אדנ"י אינו רק התחלת דבור שפירושו רבוני, כמו רבוננו של עולם שאינו מכוון בו לא מדת הדין ולא מדת הרחמים." הרי ביאר הרא"ם שפי' אדנ"י בפסוק הוא התחלת דיבור, כמי שמדבר לחבריו ופותח ב"רבנות", אבל לא ביאר הרא"ם באיזה מקומות משתמש המקרא בשם זה.

השם במקרא

וכשנעייין במקרא נמצא שאין השתמשות (בחמשה חומשי תורה) בשם אדנ"י אלא בתורת התחלת דיבור לשם בדרך נוכח. בארבעה מקומות נמצא "אדנ"י הוי"ה", שתי פעמים אצל אברהם בברית בין הבתרים (בראשית טו:ב, ח), אחת כאן במשה (דברים ג:כד), ואחת

⁷ ספרי שם: "ה', כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר (שמות לד ו) ה' ה' א-ל רחום וחנון, כל מקום שנאמר אלקים זו מדת הדין שנאמר (שמות כב ח) עד האלהים יבוא דבר שניהם, ואומר (שמות כב כז) אלהים לא תקלל".

⁸ כשנכתב שם הוי"ה אחר שם אדנ"י נקרא אלקים.

⁹ לפי הבנתו ברש"י דשם השני שנקרא אלקים היא דאיירי בו.

כשמשה מספר על תפילתו לה' לסליחה על חטא העגל (דברים ט:כו).¹⁰ בדברי אברהם לה' בהצלת סדום (בראשית יח:כו-לב), ובדברי אבימלך לה' (בראשית כ:ד), וחמשה פעמים בדברי משה לה' (שמות ד:יג; ה:כב; לד:ט, במדבר יד:יז) משתמשים המדברים בלשון אדנ"י, ולא מצינו מלה זו בחומש כלפי קודש אלא בפסוקים אלו, ולא בגוף שלישי (third person). רק פעם אחת בתוך שירת הים מצינו פסוק שבמושכל ראשון משתמש באדנ"י שלא בתורת נוכח, "מקדש אדנ"י כוננו ידיך" (שמות טו:יז), ולפיכך ביאר רש"י דפירושו "מקדש, אדנ"י" בלשון נוכח לה'¹¹ כיון דאין משתמשין בשם אדנות לשם תואר.¹² ונראה בביאור הענין דהפסוק מגלה לנו דבדרך כלל לא דיבר אדם לה' בלשון הוי"ה אלא בלשון אדנ"י – היינו מתוך הבנה של שם אדנ"י.

לפי הרמב"ן שהשם אדנ"י הוא שם בפני עצמו ויש לו משמעות בפני עצמו של מדת הדין, מובן שלפעמים משתמש המקרא בשם אדנ"י ולפעמים בשם הוי"ה – ששני השמות יש להם משמעויות שונות. אבל לפי הרמב"ם דאדנ"י אינו שם בפני עצמו, ולפי מה שראינו מדברי רש"י והרא"ם ומהמקרא עצמו שאין תשמישו אלא בתורת התחלת דיבור, יש לעמוד על דרך השימוש בשם זה. והנראה בזה, דהרי התורה מעידה (שמות ו:ב-ג) שרק למשה נתגלה שם הוי"ה ולא לאבות: "אני הוי"ה וארא אל אברהם... ושמי הוי"ה לא נודעת להם". הרי לא נתגלה שם הוי"ה עד זמן זה, ומזמן זה ואילך מצינו שדיבר משה לה' בשם אדנ"י רק לפעמים. וביאר הרמב"ן דאף שמצינו שנתגלה ה' לאבות בשם הוי"ה כמו "אני הוי"ה אשר הוצאתיך מאור כשדים" כוונת הפסוק היא "כי האבות ידעו השם המיוחד אבל לא נודע להם בנבואה,¹³ ולכן כשידבר אברהם עם השם יזכיר השם המיוחד עם אדנ"י או אדנ"י לבדו." ולשון הלבוש בביאורו לרמב"ן: "לא נתלבשו להתנבאות כמשה".¹⁴ אבל הוסיף הרמב"ן: "והנה הענין שהאבות היה גלוי השכינה להם והדבור עמהם במדת הדין רפה, ונהג עמהם בה, ועם משה יתנהג ויוודע במדת הרחמים שהוא בשמו הגדול." אבל זהו הרמב"ן לשיטתו שיש נפק"מ בין שם אדנ"י לשם הוי"ה, אבל לפי שיטת הרמב"ם ורש"י, הנפק"מ היא רק כמו שכתב הרמב"ן בראשונה שמשה ראה באספקלריא המאירה ולא היה צריך לכנות בשם אחר. ובזה מחלק הפסוק בין נוכח בשם אדנ"י ללשון נוכח בשם הוי"ה, ששם הוי"ה מורה על דרגה גבוהה של נבואה והתקרבות לשם. ואף לאחר שנודע למשה שם המפורש, לפעמים הוא משתמש בו ולפעמים בשם אדנ"י, והכל תלוי על מעלתו בעת דבורו.¹⁵

¹⁰ ולהלן יתבאר טעם לשימוש בשם הכפול במקומות אלו.

¹¹ וכמו שמדויק מהטעם שעליו.

¹² בגור אריה הוסיף הוכחה אחרת מסוף הפסוק, "כוננו ידיך".

¹³ אבוסאלה - "להשיג כמו שהשיג משה".

¹⁴ וכעין זה באבן עזרא ובר"א בן הרמב"ם.

¹⁵ ונראה דב"אדנ"י ה" הדבור היא בלשון אדנ"י אבל בשאיפה לידיעה שלמה, – ולהלן נדבר עליה.

ועל פי יסוד זה מבואר למה בשירת הים נמצא הדבור לא-ל בלשון נוכח בשם הוי"ה, "ימינך הוי"ה נאדרי בכח... מי כמוך באלים הוי"ה", שהרי מעידה התורה, "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה'" עד שאמרו "זה א-לי ואנוהו" ופירשו חז"ל, "מה שראתה שפחה על הים לא ראה יחזקאל בן בוזי". על זה הראיה שרו שירה ביחד עם משה ועל פי הנהגתו ויחסו להוי"ה. ע"י פירוש רש"י (על פי הגמ' סנהדרין צא:) דלשון ישיר מרמז לתחיית המתים, ונראה דכונתו לדברי ר' נחמן בר יצחק (פסחים ג.) על הפסוק "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, ד"לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה נכתב בהוי"ה ונקרא באדנ"י אבל עולם הבא כולו אחד, נכתב בהוי"ה ונקרא בהוי"ה". ולכן סמכו חכמים פסוק זה לאז ישיר בתפלה. ובלא זו הטעם היה אסור לישראל לומר שירתם בלשון הוי"ה משום הדין הנקבע של "זה זכרי לדור דור", "שכבר נצטוו בו. ובאמת קצת קשה למה נמצא לשון של "מקדש, א-ד-נ-י" בשירה, ונדבר על זה להלן.

ורק שני פעמים מצינו במקרא שהשתמש משה בלשון נוכח של הוי"ה לבד. אחת בבקשת סליחה על העגל: "ויחל משה את פני ה' אלקיו, ויאמר למה הוי"ה יחרה אפך בעמך" (שמות לבי:יא), לפי שמשה היה אז במעלתו של קבלת התורה, "וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן...ויבא משה בתוך הענן ויעל על ההר. ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה" (כד:טז-יח). מתוך השגה זו דיבר משה בלשון הוי"ה כלפי מעלה. ולהלכה אנו לומדים (יומא ג:) הפרשת כה"ג שבעה ימים מהפרשת משה בענן. לפיכך ניחא דכל הזכרות השם של יום הכפורים, כשכה"ג "נכנס למחנה שכינה", נאמרים בשם המפורש. ולפיכך אף כשצוה התורה "ועשהו חטאת" (ויקרא טז:ט) לגבי שעיר לה', פירשו חז"ל (ע"י תורה תמימה) שצריך כה"ג לייחדו לשמים בקריאת שם המפורש. כל דיבור עם הקב"ה בדיני היום בעי הזכרת שם הוי"ה.

וכן ב"ויהי בנסע הארון וכו' קומה הוי"ה וכו' ובנחה יאמר שובה הוי"ה וכו'" (במדבר:לה-לו) קורא משה לה' בשם הוי"ה, ופירש שם הראב"ע על האי לשון "כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות", הרי כאן נתלבש משה בנבואה בשעת אמירתו. והמילים "קומה ה' "תרגם אונקלוס "אתגלי ה'", ו"שובה ה'" תרגם "שרי ביקרך מגו", דהיינו השראת שכינה. וזהו כפי' הרמב"ן (שמות כג:כ-כא) על הפסוק "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך", דשם הוכיח הרמב"ן על פי המדרש תנחומא דאע"פ שהשכינה אמרה "לא אעלה בקרבך" אחר חטא העגל, והאי קרא דמשפטים מבשר שעתידין לחטא ולפיכך ישלח ה' מלאך במקומו, מכל מקום הועיל תפלת משה שבימיו לא נתקיימה האי גזרה, וזהו מה שאמר "ונפלינו אני ועמך" (שמות לג:טז), ואמר "כי מצאתי חן בעיני ואדעך שם" (שם לג:יז). ועוד אמר "וראה כל העם אשר אתה בקרב" (שם לד:י). ועוד כתב הרמב"ן (שמות לג:יב) דהא דאמר ה' "ואדעך בשם" הוא כמו מה שכתוב "ושמי ה' לא נודעתי להם", אבל למשה כן נודע כמו שביארנו לעיל. לפיכך ניחא, דבעת נסיעת ומנוחת הארון, משה קרא לה' המדבר לו פנים אל פנים מבין הכרובים בשם הוי"ה, ויבקש גילוי שכינתו,

בין בעת מלחמה לקיים ונפלינו אני ועמך, ובין בעת כנופיא לקיים "וראה כל העם כי אתה בקרב".

המקום גורם

ולהלכה, חוץ מיום הכפורים, רק במקום אחד מזכירים הכהנים את שם המפורש, בברכת כהנים.¹⁶ "ותניא אידך כה תברכו את בני ישראל, בשם המפורש. או אינו אלא בכינוי, ת"ל ושמו את שמי, שמי המיוחד לי. יכול אף בגבולין כן, נאמר כאן ושמו את שמי ונאמר להלן לשום את שמו שם, מה להלן בית הבחירה אף כאן בית הבחירה. ר' יאשיה אומר אינו צריך, הרי הוא אומר בכל המקום אשר אזכיר שמי אבוא אליך וברכתיך, בכל מקום ס"ד, אלא מקרא זה מסורס הוא, בכל מקום אשר אבוא אליך וברכתיך, שם אזכיר את שמי, והיכן אבוא אליך וברכתיך בבית הבחירה, שם אזכיר את שמי בבית הבחירה" (סוטה לז:– לח.).¹⁷ וזהו היסוד של הזכרת השם, שעל ידי אמירתו בהיתר אנו מביאים השכינה למקומנו. וביאר ר' יאשיה דמעיקרא דדינא בכל ברכת כהנים בעי שם המפורש על פי גזה"כ של ושמו את שמי, אלא דבגבולין אין שייך להביא השכינה ולפיכך מברכין בכינוי. וזה הוא לשון הרמב"ם "ואומרים את השם, ככתבו, והוא דבר הנהגה מיו"ד ה"א וא"ו ה"א, וזה הוא השם המפורש האמור בכל מקום. ובמדינה, אומרים אותו בכינוי, והוא אלף דאל נון יוד, שאין מזכירין את השם ככתבו אלא במקדש בלבד" (הל' תפלה יד:י). וזהו יסודו של הרמב"ם שהקדמנו, דשם אדנ"י הוא אותו שם של שם המפורש, דבו מקיימין חיוב הזכרת השם במקום שאי אפשר לקרותו ככתבו.

אבל במקרא מצינו גם במקום אחר דין של שם הוי"ה בלשון נוכח לה' – אצל עגלה ערופה. "ונגשו הכהנים בני לוי כי במ בחר ה' אלקיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. וכל זקני וכו' וענו ואמרו ידינו וכו'. כפר לעמך ישראל אשר פדית הוי"ה ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם" (דברים כא:ה–ט). פירשו התרגומים והספרי דהכהנים הם האומרים "כפר". וכתב הגמרא לענין הוי"ה ביו"כ, "ומנין באנא? נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפרה, מה להלן באנא אף כאן באנא. ומנין שבשם? נאמר כאן כפרה ונאמרה בעגלה ערופה כפרה, מה להלן בשם אף כאן בשם" (יומא לז:). ובפשטות נראה כונת הש"ס לדרוש, לא רק שהוי"ה טעון שם אלא שטעון גם שם המפורש על פי למוד זו מעגלה ערופה. וקשה, דאצל עגלה ערופה גופה לא שייך הזכרת שם המפורש דהא נאמרת חוץ למקדש והיאך למדים ממנו להזכרת שם המפורש בוי"ה כה"ג. (הרי אצל ברכת כהנים יש נ"מ בצריכותא דשם המפורש דשייך במקדש אף דאינו נוהג בגבולין אבל אצל עגלה ערופה אין שייך הקיום של שם המפורש?) ונראה

¹⁶ מו"נ א:א, אבל בריטב"א יומא לה: כתב דבמקדש כל הזכרת השם היא ככתבה וכן כתב הרע"ב (יומא ב:ה).

¹⁷ ועי' הלכות תפלה ונשיאת כפים יד:ט–י.

לבאר על פי דברי הרמב"ם בריש הלכות תשובה דכתב דנוסחת כל וידוי בכל מקום הוא "אנא ה'",¹⁸ הרי דהבין דהגמרא ביומא למד נוסחת "אנא ו"הוי"ה" לא רק לוידי כה"ג אלא דכך היא נוסחת וידוי. וכוונת הש"ס ללמד דכל דין בקשת סליחה מה' בעי עמידה לפני הקב"ה ודבור נוכח הקב"ה בשמו. בקשת הכפרה של הכהנים בעגלה ערופה הרי היא ככל בקשת כפרה דבעינן שם הוי"ה, אלא רק במקדש יש דין להזכיר השם ככתבו, משום דינא של "בכל מקום אשר אזכיר את שמי", והרי דין זה שוה לברכת כהנים שצריך שם המפורש, אבל חוץ למקדש משתמשין בשם המפורש בדרך קריאתו.¹⁹

אזכיר את שמי

והעולה מדברינו עד כה, היא דהתורה משמשת בשם הוי"ה בדבור לקב"ה לגלות שבמקומות אלו היו המדברים בדרגה גבוהה של נבואה. ולהלכה למדים אנו ממקומות אלו דלעבודת יום הכפורים ולוידי בכלל בעינן גם כן לדבור כזו. אבל עדיין לא ביארנו למה דוקא בהזכרת השם בפעם השלישית בוידי של יוה"כ נופלים ומברכים השם. ובצורר המור מבאר ענין זה של הזכרת שם המפורש ביוה"כ על פי קבלה: "ואמר אזכיר ולא תזכיר, הרצון אצלי כי הש"י הוא המזכיר את ה' ולא הכהן. כי אע"פ שהכהן היה מזכיר את ה' במקדש, השם היה מזכיר ומוריד שפע האותיות ונותנם בפיו של כה"ג ואז היה הכה"ג גומר ומזכיר, ולא באופן אחר. וז"ש בירושלמי מאי בקול רם בקולו של רם,²⁰ מלמד שהיה הקב"ה משתף שמו עם הכהנים, כלומר שהיה משים הדברים בפיהם כענין מה שאמר במשה והאלקים יעננו בקול ונותן הקול בפיו. וזה תמצא מפורש בתפלת יוה"כ שאמר והכהנים והעם כשהיו שומעים את שם המפורש יוצא מפ"י כ"ג לא אמר מוצא אלא יוצא, כאלו הוא מעצמו יצא בלי מוצא. ויותר ברור באומרו אף הוא היה מתכוון לגמור את השם כנגד המברכים. לא אמר להזכיר או לומר את ה', אלא לגמור, כי ה' היה משים הדברים בפיו והוא היה גומר. כי השפע היה נשפע מהשם בפיו של כה"ג בהזכירו את השם... וכן מצאתי בזוהר בפרשת אחריי. "והסבר זה נמצא באריז"ל, ואף השפת אמת הביאו לבאר למה דוקא בשם האחרון נופלים על פניהם, דדוקא שם היה השכינה מדברת. ולפי זה מבואר איך היה נשמע קולו מירושלים עד יריחו.

ונראה לומר בהבנת דברים אלו, דדוקא באותו זמן של אמירת שם השלישי היה כאלו השכינה היה נגלה לכל העם. ב"אנא ההוי"ה", קורא ומדבר הכה"ג לה' בשם המפורש,

¹⁸ כן הוא בכת"י אוקספורד, לא "אנא השם".

¹⁹ ועי' שם בגמרא שהניחה בתיקו אי בעי עגלה ערופה לשון "אנא" דכעין וידוי הוא. ועי' בסה"מ (עשה עג - תרגום הרב קפאח) שביאר הרמב"ם דחלק מגדר מצות וידוי הוא בקשת כפרה.

²⁰ "כתיב וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם, בקולו של רם, מלמד ששיתף הקב"ה קולו עמהן" (ירושלמי סוטה ל א).

שהוא כבר עומד לפני ה' כל יום הקדוש כמו משה על הר סיני, ובאנא בהוי"ה²¹ הוא מבאר שהשכינה בעצמו, השם בעצמו הוא המטהר, ולאחר כך נגלה הקב"ה ("אבא אליך") לכל העם בשם השלישי שבקרא מתוך אמירת "לפני ה' תטהרו" והכוונה לטהרה והשראת שכינה. ובמשך זמן אמירת השם, שאז מרגישים העם שהשכינה הוא לפניהם, הם אומרים "ברוך שם כבוד" וכו' שלמד משה מן המלאכים ש"ביום הכפורים שהן נקיים כמלאכי השרת הן אומרים אותו בפרהסיא" (דברים רבה ב:לו), והא דנופלים על פניהם היא תוצאה מראיית כבוד ה'. כך ביאר הרדב"ז (שו"ת ח"א סי' תתי) ש"היו נופלים על פניהם כאלו אינם יכולין לעמוד על עומדם מפני רעד ורתת על דעת, [וירא כבוד ה' אל כל העם ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח...] וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם" (ויקרא ט:כד). והעיר הגריד"ס (בספר "על התשובה") דרש"י (יומא כא.) פי' על "עומדים צפופים ומשתחווים רווחים" להתועלת היתה "שלא ישמע איש וידי של חבירו שלא יכלם", דמשמע שהיו אומרים וידי בשעת נפילה. ורש"י מפרש "ומשתחווים ומודים ונופלים על פניהם ואומרים בשכמל"ו" דמודים הוא דבר אחר מאמירת "ברוך שם", והוא וידי כמו בפסוק "ומודה ועוזב ירוחם." והנראה²² דהגילוי שכינה גרם גם לוידי של העם, עי' בתרגום יונתן "וחמון כל עמא ואודון ואירכינו בצלו על אנפיהון, ולא תרגם כן לנפילה על פנים בשאר מקומות. ברגע זו ששם הנכבד והנורא יוצא לפנייהם, נטהרים הם בשם כמו שאמר ר"ע (סוף יומא) "אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין, מי מטהר אתכם, אביכם שבשמים... ואומר מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל." ואחר זה אומר להם הכהן "תטהרו" שמשמעו שהם טהורים על ידי העברת השם עליהם. וכמו שהיה גילוי שכינה זה לישראל בחנוכת מזבח הכפרה, גם על ידי כפרתם לדורות ביוה"כ היה גילוי שכינה זה להם.

נפילה ו"אדני הוי-ה"

ויש להקשות על דברינו דהנפילה על פניהם היא מפני גילוי שכינה, מתפלת תחנון שכינו אותו הז"ל נפילת אפים ובו מבאר רבינו דעיקר דינו הוא ש"יפול על פניו... ויתחנון והוא נופל" (הל' תפלה ט:ה). ועי' בנוסחת תחנון של הרמב"ם שכלל בו "חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסרנו ממצוותיך וממשפטיך. לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים" והוא כולו כעין וידי. ומקור לתפלה זו הוא ממשה שאמר כלפי ארבעים יום האמצעיים (דברים ט:יח) "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום וארבעים לילה" ופירש שם רש"י "ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים, מה הראשונים ברצון אף אחרונים ברצון, אמור מעתה אמצעיים היו בכעס." הנפילה אז היה בלי גילוי שכינה, ומשום כך אמר משה "ואתפלל אל ה' ואמר אדני הוי"ה" (דברים ט:כז) דבור בלשון אדנות – ולמה א"כ יש נפילה? אבל מההלכה

²¹ לפי כמה נוסחאות.

²² וזה דלא כדברי הגריד"ס זצ"ל .

עצמה אנו מבינים ההסבר ש"אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו, אלא אם כן הוא יודע בעצמו שהוא צדיק כיהושע (שנפל ונענה, ביהושע פרק ז) אבל מטה פניו מעט" (הל' תפלה ה:יד). ומבארת הגמרא (תענית יד:) שמובטח הוא שיענה בתפילתו בזכות מעשיו כיהושע. הנפילה לפני הקב"ה נמצאת במקרא במשה ואהרן בשעת בקשת כפרה במעשה של עדת קרח, ושל הסלע. והן נופלים בהמתנה להשראת שכינה עליהם כמו שמצינו (במדבר כו:) "ויפלו על פניהם וירא כבוד ה' אליהם".²³ לכן הלשון נוכח היא "באדני-הויה" דהיינו כנגד דרגתו בעת בקשה, דהיינו "אדני-י", ושאיפתו לכפרה ב"הויה"ה.²⁴ ולכן מצינו שם כפול זה שתי פעמים אצל אברהם שדיבר בלשון אדנות אבל שאיפתו היה לגילוי שכינה של הויה"ה. וכן ב"ואתחנן" מש"ר ביקש ליכנס לארץ לראות בגילוי שכינתו של הקב"ה. ורק אצל אברהם מצינו נפילה בלי בקשת מחילה ולפיכך ביארו חז"ל (עי' רש"י בראשית יז:ג) דנפל "ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו".

ברכת כהנים

עוד יש להקשות על דברינו מברכת כהנים. לפי דברינו לענין וידוי יום הכפורים, שבקריאת השם בקרא של "תטהרו" יש חלות של "אבא אליך", הרי גוף יסוד זה נאמר בקרא של "בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך" הנאמר בברכת כהנים. ואם נימא שהשכינה שורה אז, היינו צריכין לנפילת פנים גם בברכת כהנים במקדש. ובזה אנו צריכים שוב לדברי הרמב"ם: "כשהוא עושה נפילת פנים אחר תפלה יש מי שהוא עושה קידה ויש מי שהוא עושה השתחויה"²⁵ (הל' תפלה ה:יד). הרי שקידה הוא קיום של נפילת פנים. ובמקום אחד אנו מוצאים קידה, אצל משה רבינו, "וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'. ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו' וימהר משה ויקד ארצה וישתחו" (שמות לד:ה). משה עשה גם השתחויה וגם קידה, שתי מיני נפילת פנים - כאן עשה את נפילת הפנים השלם ביותר. והקשו המפרשים מה הוא ה"וימהר"? ופירש ר"א בן הרמב"ם בשם רס"ג, "רמז שהשתחוה בתחלת המעמד ואיחר הכתוב מלהזכיר זה, כדי לחבר ויקרא עם ויעבר, וכאשר השלים זה הודיע מה שעשה משה בתחילה, ובכן אמר וימהר משה. ולפי זה היה משה ממחר להשתחוות בתחילה ושמע את המדות בהשתחויה". וזה נכון מאד דבשמיעת השם, דזהו כמו ראיית כבוד השם, יהיה משה בנפילת פנים. אבל

²³ עי' גם במדבר טז:כב; יז:י.

²⁴ ונראה דזה דומה לדרשת חז"ל על "ה', ה' בי"ג מדות דקאי על קודם תשובה ואחר תשובה. ונראה עוד דהא דנקרא השם הויה"ה ב"אלקים" היינו משום דאין השם הויה"ה מבורר להקורא בו, ודרש הספרי "רחום בדין" אולי היא מצד ספקו של הקורא.

²⁵ ובאמת נראה שהשתחויה זו בסוף תפלה, דהיינו לאחר ברכת כהנים, היא רמז לגדר של השתחויה לאחר וידוי (מודים) וברכת כהנים.

הגרי"ז הביא אגרת של רבינו מיימון, אביו של הרמב"ם, שביאר בדרך אחרת. משה בקש "הראני נא כבודך", והקב"ה השיב לו "אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה'... לא תוכל לראות את פני, כי לא יראני האדם וחי... ושכתי כפי עליך עד עברי. והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו... ברגע ראשונה לאחר שנשלם הברית והקריאה של י"ג מדות של רחמים, וברגע ראשונה ממש שאחר זה היתה הראיה, וז"ש וימהר משה, דרק ברגע אחת היה יכול לקיימה. ומעתה מבואר לשון "לגמור את השם כנגד המברכין" דהמשיך השם עד שיוכלו לגמור ברכתם, דברגע שהוא גומר השכינה עוברת. ונראה דזהו לשון הירושלמי (יומא ג:ז) "הקרובים היו נופלים על פניהם, הרחוקים אומרים בשכ"מ. אלו ואלו לא היו זזים משם עד שהוא מתעלם מהם, זה שמי לעולם זה שמי לעולם." עד שהשכינה עבר מהם לא היו זזים ממקומן שהיו מרגישים כח השכינה.²⁶ ועי' בבגדי ישע על המרדכי שכתב "ואני אומר הבקי בסתרי תורה והיודע משל בת מלך שהריחה ציקי קדירה יודע כשהשם המיוחד יקרא שצריך לענות בשכ"מ במהרה ובפרט בבית הבחירה מקום שהשכינה שורה." הרי העיקר הוא "מהרה". ודוקא במקום זה משתמש מש"ר בלשון נוכח של אדנ"י לבד כלפי מעלה, מיד לאחר הקידה שלו. "ויאמר נא אם נא מצאתי חן בעיניך אדנ"י ילך נא אדנ"י בקרבנו כי עם קשה ערף הוא." הרי התורה מעידה שכבר עברה השכינה, ומשום כך הוא מבקש לחזרתו, שלא היה אלא לרגע. וגם לפי זה מבואר בדבדור נוכח האחרון באז ישיר ("מקדש, אדנ"י") הוא באדנ"י להעיד עוד שכבר עברה השראת שכינתו. אינו בא לעיני העם רק לרגע.

ולפי זה מתורץ הקושיא מברכת כהנים. שם מברכים הכהנים "יאר ה' פניו אליך", "ישא ה' פניו אליך". וכתב רבינו "כשיהיו הכהנים מברכים את העם, לא יביטו בעם ולא יסיחו דעתם, אלא יהיו עיניהם כנגד הארץ כעומד בתפלה. ואין אדם רשאי להסתכל בפני הכהנים בשעה שהם מברכין את העם כדי שלא יסיח דעתו, אלא כל העם מתכווין לשמוע הברכה ומכוונים פניהם כנגד פני הכהנים ואינם מביטים בפניהם" (הל' תפלה יד:ז). ובגמרא איתא, "המסתכל בכהנים בזמן שבית המקדש קיים שהיו עומדים על דוכן ומברכים את ישראל בשם המפורש עיניו כהות" (חגיגה טז). הרי דעיקר דין זה הוא משום הזכרת השם. אבל מדברי הרמב"ם ראינו דהאיסור הוא להסתכל בפני הכהנים, ומכל מקום מכוונים פניהם כנגד פני הכהנים.²⁷ בברכת כהנים השראת השכינה הוא כולו בגדר "פנים" - ברכה הוא פני השם. אבל אדם אינו יכול להכיר הברכה שבא בהשריית השכינה בעת השראתה שעדיין אינו מכופר מחטא. אסור להסתכל ולבקר מדת הברכה של הקב"ה בעת הצורך. אבל כפרה הוא מהאחרים של הקב"ה. אחר שעבר השם מלפנינו, אפשר להכיר בברכה בזמן שאנו מכופרים מחטא. ❧

²⁶ וכן פירש הרדב"ז.

²⁷ ובאמת יש הו"א בש"ס דיהיה פנים כנגד עורף.